

Oponentský posudek magisterské diplomové práce Lenky Pinzové *Výslechové strategie v raném novověku. Výslechové postupy soudců a obranné strategie delikventů v případech cizoložství, incestu a bigamie v raně novověkých Čechách, Praha, FHS UK, LS 2009.*

Studium trestního práva a hrdelní justice má v českém dějepisectví raného novověku své pevné místo. K oživení zájmu o tuto problematiku zde došlo od druhé poloviny osmdesátých let 20. století, byť šlo do jisté míry jenom o pokračování staré tradice, za jejíž vrchol bylo pokládáno vydávání tzv. smolných knih. Od nutnosti studium „temných“ stránek národní minulosti ospravedlňovat (19. století) či od vnímání justice ve stavovské společnosti coby projevu třídního útlaku (před rokem 1989) došla moderní historiografie k všestrannému zmapování raněnovověkého soudnictví zejména městského a zčásti také patrimoniálního, byť stále přetrvává přístup institucionálně- a právněhistorický (a nikoliv například praxeologický). V poslední době lze pozorovat odklon od záměru zkoumat hrdelní soudnictví pro ně samé či pro jeho „lepší poznání“ ve prospěch pokusů vidět v něm například indikátor obecnější kulturní změny/modernizace společnosti hlavně v 18. a 19. století (Tinková), případně chápat ho jako pole, na němž dochází ke střetávání logik a zájmů jednotlivých mocensky nerovných a sociálně (stavovsky, genderově) rozdílných aktérů (Dibelka). Využívající dosavadní dobré zpracovanosti české hrdelní justice a zejména editovaných smolných knih, řadí se diplomová práce Lenky Pinzové k tomu historickoantropologickému směru bádání, který soudní jednání pojímá jako místo produkce významů, mimojiné genderových (Scott, Mommertz, Griesebner). V jakém smyslu však může soudní jednání představovat místo, kde se vytváří maskulinita a femininita (s. 20)? Pracovně lze odlišit hypotetický reálný průběh soudního jednání, které však mnohdy trvalo měsíce a roky a k jehož podkladům a úkonům neměli všichni jeho účastníci vždy přístup, na jedné straně a soudní jednání jako (neúplný) soubor na sebe se navzájem vztahujících písemností na straně druhé, přičemž pouze v tomto druhém významu je soudní jednání přístupné historikům a historičkám. I výrazně diskurzivněanalyticky orientované přístupy však ne vždy zcela rezignují na onen „reálněhistorický“ rámec vzniku textů, ostatně smyslem a účelem některých z nich (přísaha) nebylo pouze „zachytit“ či „vyjádřit“, ale také „působit“. Na tomto bodu pomyslného spektra, s prvotním důrazem na výslechové a výpovědní strategie, avšak s přihlédnutím k trestněprávnímu, ale i širšímu sociálnímu kontextu (srov. např. odkazy na rozšířenost magických praktik v jistých oblastech, s. 97, či zneužívání dcer otci a otčímý, s. 100) také stojí historickoantropologicky zaměřená práce Lenky Pinzové. Gender po mém soudu nechápe pouze jako textový efekt (jak je referován na s. 20), nýbrž opakovaně hovoří o představách, sdílených obecně či historickými aktéry a aktérkami.

V přesně formulovaných badatelských otázkách (s. 4) usiluje autorka postihnout jednak proměnu výslechových postupů v trestněprávních normách 16.-18. století (s důrazem na hrdelní řády Josefa I. a Marie Terezie) a jednak obranné strategie obviněných a jejich úspěšnost. V normativních textech i v zaznamenaných výpovědích ji nadto zajímají právě obecně sdílené představy o femininitě a maskulinitě. V literárním úvodu zmiňuje principy sebe prezentace v sociálních interakcích, potažmo Gofmannovu knihu *Všichni hrajeme divadlo* (s. 13); vycházejíc ze studií Joan W. Scott a Jany Ratajové se však hlásí především ke konstruktivistické genderové analýze. (Na okraj podotkněme, že jakkoliv je J. W. Scott výraznou teoretickou gender historie, jistě z ní neučinila „v historickém bádání mainstream“, jak se píše na s. 19.) Ze čtyř aspektů genderu, předkládaných Scottovou, si práce vybírá jednak normativní koncept, který je mj. součástí všech právních doktrín, tedy i té trestněprávní, a jednak – pro analýzu výpovědi – kulturně platné symboly. Genderové východisko je pak kombinováno s raněnovověkým pojetím cti (zejm. v podání R. van Dülmena), jejíž ochrana (a nikoliv např. ochrana života) měla být podle vstupní hypotézy hlavním cílem obranných strategií před soudem (s. 24). „Teoretickou“ část (formální rozdělování historické diplomové práce na teoretickou a praktickou část nepokládám ani za nutné, ani za smysluplné) doplňuje kapitola o trestním právu a cti v raném novověku.

V úvodu prvního oddílu praktické, tj. vlastní výzkumné části práce, se autorka nejprve věnuje obecným požadavkům na průběh výslechu podle Josephiny a Tereziány. Již zde zjišťuje, že mladší z obou kodexů klade větší důraz na „předěšlé chování a dřívější způsob života vyšetřovaného“, resp. jeho sociální charakteristiky (s. 45), zatímco normy předcházející zajímaly především okolnosti a podmínky konkrétního činu. Lze se – spolu s Foucaulem, resp. jeho *Dějiny sexuality* – ptát, zda zde nejsme svědky postupné proměny vnímání delikventa – od sice obecně hříšného, ale pouze punktuálně hřešícího jednotlivce k delikventnímu, psychosociálně podmíněnému species. Tomu by odpovídala i proměna trestání od odplaty směrem k trvalé nápravě či léčbě nejen jednotlivce, ale i jeho okolí (rozvinuté zejm. v 19. století).

V pasážích, věnovaných výslechovým „katalogům“ v obou předosvícenských kodexech Pinzová analyzuje „tiché předpoklady“, resp. genderové představy, které ovlivňovaly formulaci předepsaných otázek. U incestu i cizoložství tak aktivně, coby iniciátor, který svádí, slibuje a dává dary, vystupuje muž, zatímco žena je jeho objektem. Jakákoliv aktivita v sexuálních kontaktech jí nepřislušela, resp. snižovala její (sexuálně konotovanou) čest; muži byl tento argument (spolu s příslušným vulgárním označením) často využíván k obhajobě vlastní nevinny (s. 52-53). Velmi oceňuji opatrnou, ale přesnou analýzu užití mužského gramatického rodu, která dává tušit, že nešlo jen o vyjadřovací zjednodušení (jakési *masculinum tantum*), nýbrž že za ním stála (pod)vědomá představa agens a patiens nejen v sexuálních, ale i sociálních vztazích (s. 60). Konečně i na příkladu bigamie, resp. formulaci příslušných otázek, se ukazuje, že tato byla chápána především jako mužský delikt (s. 57).

Ve 4. kapitole se autorka zabývá obrannými strategiemi vyšetřovaných. Nehodnotí tedy pravdivost či lživost výpovědi a nesnaží se tak s trochou nadsázky soudit raněnovověké delikvent(k)y podruhé. (V

českém dějepisectví, kde vnitřní kritika pramene tradičně spočívá v posouzení „jeho shody s realitou“, to není bez významu.) Autorce tedy nejde o to, zda byl ten který obviněný skutečně opilý, zda použil násilí či zda měla obviněná více sexuálních partnerů, nýbrž vedle četnosti a úspěšnosti těchto strategií ji zajímá také jejich genderový rozměr. Zatímco muži se v případě nedovoleného pohlavního styku často omlouvali opilostí, ženy se hájily příslibem manželství (který měl dát samozřejmě muž). Pasivita a podřízenost nejen ve vztahu ke „svůdníkovi“, ale i k muži-soudci dávala (mj. podle Lyndal Roper) ženám naději na obhájení cti, potažmo života (s. 75). I pokud do výpovědi vstupoval jiný sexuální partner, ukazuje se, že sexuálně konotována byla čest především u žen, mužská čest byla oproti tomu spíše vázána na status člena různých bratrstev, korporací či sousedství nebo obce. Zatímco obrannou strategií žen mohlo být (mimomanželské) násilí, připsané muži, na adresu se žen se zase objevovalo obvinění z kouzel a čar. Z dalších (i mimosoudních) strategií má významnou genderovou souvislost infanticidium a potrat, byť autorka našla i případ, kdy se na vraždě novorozence podílel muž (s. 92; připustíme-li navíc „tichou“ povědomost o vraždě novorozence i v širším okolí ženy, interpretace infanticidia coby specificky ženského zločinu přestává být jednoznačnou).

Při závěrečném hodnocení obranných strategií se velmi dobře vyjevují společensky sdílená očekávání, spjatá s rolemi mužů a žen v raněnovověké společnosti: iniciativa včetně závazného příslibu manželství příslušela výhradně muži (příčemž tento slib byl pokládán za důležitý ještě v 18. století, tedy době, kdy se mělo prosadit – a evidentně neprosadilo – zcírkevnění sňatku, resp. odsun sexuálních kontaktů na dobu po jeho uzavření). Porušila-li žena (před potenciálním partnerem, ale i soudcem) předpokládanou pasivitu a zpochybnila tak svoji čest, hrozil postih (také či především) jí. Genderovou nerovnováhu (sexuálních) vztahů mezi muži a ženami, vyplývající z provedené analýzy vyšetřovací normy a výpovědí, autorka vyzdvihuje i v závěrečném shrnutí. Další Pinzové závěr, totiž že ti vyšetřovaní, kteří se pokoušeli ještě před zajištěním řešit svou situaci násilím (např. právě vraždou dítěte), se poté nehájili obranou své cti (coby nejvyšší hodnoty), nýbrž ekonomickými důvody (s. 100), by však bylo třeba prověřit na rozsáhlejší materiálu s větší vypovídací hodnotou (spory o čest).

Lenka Pinzová se dobře orientuje v trestněprávní problematice raněnovověkých českých zemí a nelze jí vytknout téměř žádná obsahová pochybení. Pouze na s. 64 hovoří nepřesně o nejvyšším soudu ve Vídni, přičemž v roce 1717 žádná taková instituce neexistovala (jak vyplývá i z citátů, nad rozhodnutím pražského Apelačního soudu stála v této době pouze panovnická milost). Trest za incest, zmiňovaný Tereziánou – vypovězení z hrdelního práva – je zřejmě doslovně převzat z jejího textu (a do něj přeložen z německého originálu) a není jasné, jaký okruh se v českých poměrech hrdelním právem myslí. Konečně legislativu bychom také asi spíše označili jako moc zákonodárnou a nikoliv „zákonnou“ (s. 32).

Jazykovou kultivovanost textu nesnižují ani některé stylistické nedostatky jako chybné vazby nebo vyšinutí z vazby: „kapitola se věnuje jejich typologii, četnost, úspěšnost a genderový aspekt“ (s. 5), „upustit z trestu smrti“ (s. 51, správně od trestu), „za podstatné se jevilo zjištění“ (s. 56, jako

podstatné), „milost z trestu smrti“, (s. 71), „dovolávání se špatného stavu a s tím spjatými problémy“ (s. 89). Ne zcela zřejmé je rovněž to, zda má autorka na s. 13 v druhé řádce odzdola na mysli strategie úspěšné, když o několik řádků výše píše v téže souvislosti (teze Dibelky) o strategiích neúspěšných. Ojediněle lze v textu narazit také na neobratné, zejména nadbytečné formulace či nenáležité tvary: „dvě představy obrazu ženy“ (s. 15), „politická a ekonomická situace doby“ (s. 39), „výlučně jen muži“ (s. 90), „lze zkonstatovat“ (s. 95). Na s. 7 a 9 se vloudila identická poznámka (2 a 9), tituly v poznámkách 38 a 138 jsou citovány nepřesně, resp. neúplně. Ve spojení „Římská říše“ bychom velké písmeno psali patrně u prvního slova (s. 12). Drobná přehlédnutí, neobratnosti, překlepy či chyby se dále nacházejí na s. 12, 19, 27, 30, 35, 42, 86 (pozn. 368), 92 a 99.

Závěrem: Text Lenky Pinzové je příkladem zdařilé nejen genderové interpretace (vydaných) historických pramenů, kterou oceňuji tím spíše, že se odpoutává od dobové soudní logiky (pravda – lež, společenská norma – delikvence). Autorku primárně nezajímá ani hrdelní justice jako taková, ani to, co může stíhání či sama definice deliktů v různých obdobích vypovídat o historické změně a obecných společenských procesech (disciplinace, modernizace). Prostřednictvím mocensky nerovné a vyhocené soudní situace postihuje očekávání a ustálené představy spojené s rolemi mužů a žen ze stavovsky nejnižších vrstev raněnovověké společnosti. Mimojiné právě v zaměření na tuto sociální skupinu spočívá po mém soudu přínos výzkumů Lenky Pinzové; vřele bych autorce doporučoval, aby v nich – i s využitím archivního materiálu – pokračovala.

Diplomovou práci Lenky Pinzové hodnotím jako **výbornou (1)**.

Praha, 2. 9. 2009